

mi się dyskusyjna. Czyżby naprawdę nie zależało Hitlerowi najbardziej na izolowaniu Polski, na uczynieniu z niej łatwego łupu? Skłaniałbym się raczej ku tradycyjnej interpretacji, zgodnie z którą Hitler starał się w 1939 r. wbić klin między zachodnie mocarstwa a Polskę i uważał, iż szansa, że Zachód nie włączy się do wojny, jest niemała – aczkolwiek poważnie liczył się z taką możliwością. Wmawiał jednak sobie i innym, że brytyjskie gwarancje dla Polski okażą się jedynie demonstracyjnym gestem bez pokrycia i w związku z tym Niemcy zdołają zrealizować kolejny etap swej ekspansji. Nie będąc w sumie do końca pewny stanowiska Londynu, decyzji o zaatakowaniu Polski zmienić nie zamierzał. „W moim życiu zawsze grałem *va banque*”, powiedział 29 sierpnia 1939 r. Göringowi. Z drugiej zaś strony nie wyżył się do końca nadziei, iż mimo wszystko porozumienie z Anglią na jego, Hitlera, warunkach, będzie możliwe. Wobec Wielkiej Brytanii odczuwał coś w rodzaju *Haßliebe*. S. Kley dowodzi, że w wypowiedziach kanclerza myśl o wojnie z Anglią po raz pierwszy pojawiła się w październiku 1936 r. (s. 22), a w listopadzie roku następnego Hitler mówił już o Brytyjczykach jako *Haßgegner*, będąc już odtąd jakoby całkowicie oswobodzony myślą wojny z państwami zachodnimi. Otóż stosunek *Führera* do Wielkiej Brytanii był i wcześniej, i później bardziej ambiwalentny. Myśl o ewentualnym konflikcie na zachodzie wyraził na przykład już 28 lutego 1934 r.: podczas konferencji w gronie wyższych oficerów *Reichswehry* rozważał przypadek, w którym Anglia aktywnie sprzeciwiłaby się niemieckiej ekspansji na wschodzie i stwierdził, że nieodzwonne byłyby wówczas „krótkie decydujące uderzenia na kierunku zachodnim, a następnie na wschodnim” (cyt. za: A. Hillgruber, *Quellen und Quellenkritik zur Vorgeschichte des Zweiten Weltkrieges*. W: G. Niedhart (Hrsg.), *Kriegsbeginn 1939. Entfesselung oder Ausbruch des Zweiten Weltkrieges?* Darmstadt 1976, ss. 382-383).

Podczas gdy – wbrew temu, co sugeruje autor recenzowanej książki – Hitler w 1939 r. (a także i później, już w trakcie wojny!) wciąż żywił pewne iluzje co do stanowiska Wielkiej Brytanii, Ribbentrop był wolny od tego rodzaju złudzeń. Minister był większym realistą niż kanclerz. Analiza aktywności Ribbentropa w okresie 1938-1939, rzucająca nowe światło na osobę tego polityka, jest w moim przekonaniu głównym walorem rozprawy S. Kleya.

Wydaje się, iż jak wielu innych niemieckich historyków, także Stefan Kley nazbyt racjonalizuje działania podejmowane przez Hitlera w 1939 r. na arenie międzynarodowej. Tymczasem w postępowaniu *Führera* występowało wiele sprzeczności, często było ono nielogiczne i sprzeczne ze zdrowym rozsądkiem, a poszczególne posunięcia miały charakter improwizacji (aczkolwiek czynionej z wielkim talentem i nieprawdopodobną intuicją). To zresztą było paradoksalnie źródłem wielu sukcesów Hitlera w zakresie polityki zagranicznej. Warto jednak zastanowić się czy u ich podstaw nie leżała w 1939 r. także chęć „ucieczki do przodu”.

Stanisław Żerko

Vom Kalten Krieg zur deutschen Einheit. Analysen und Zeitzeugenberichte zur deutschen Militärgeschichte 1945 bis 1995. Im Auftrag des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes hrsg. von Bruno Thoss unter Mitarbeit von Wolfgang Schmidt, München-Oldenburg 1995, 743 ss.

Minister obrony RFN Volker Rühle, pisał we wstępie do wydanego w Niemczech monograficznego opracowania o historii sił zbrojnych Republiki Federalnej Niemiec:

„W listopadzie 1995 roku *Bundeswehra* obchodziła dumny jubileusz: od 40 lat ochrania wraz z sojusznicznymi siłami zbrojnymi pokój i wolność naszego kraju. W tym czasie przyczyniła się znacznie do osiągnięcia przez Niemcy zdolności do działań na arenie międzynarodowej i odzyska-

nia naszej pełnej suwerenności. *Bundeswehra* jest najstarszą niemiecką armią w tym stuleciu, starsza niż *Reichswehra* i *Wehrmacht* razem wzięte. Przez czterdzieści lat zapisała znaczący rozdział niemieckiej historii wojskowości. Jednakże przede wszystkim jest zwierciadłem najnowszej historii Niemiec, odbiciem sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej, powojennego rozwoju, interesów i systemu wartości państwa”.

Publikacja *Od zimnej wojny do niemieckiej jedności* mogłaby równie dobrze nosić podtytuł: krótki kurs najnowszej historii wojskowości Niemiec. Składa się ona z kilkunastu rozdziałów, które ujęte zostały w pięć zasadniczych części: *Od Poczdamu do Paryża i Warszawy. Droga obu państw niemieckich do sojuszy 1945 do 1955/56; Między zimną wojną a odprężeniem. Niemieckie siły zbrojne w blokach wojskowych do zwrotu 1989/90; Wojskowi a społeczeństwo. Bundeswehra – armia w demokracji; Koniec zimnej wojny i nowe podporządkowanie sił zbrojnych w Niemczech od 1990; Obrona sojuszu i nowe zadania dla niemieckich sił zbrojnych.*

Ponad pięćdziesięciu autorów tekstów – czołowych przedstawicieli niemieckiego życia politycznego, historyków i wojskowych, najczęściej bezpośrednich świadków opisywanych wydarzeń – biorąc za punkt wyjścia wspomniane już głębokie przemiany jakie zaszły na naszym kontynencie i w samych Niemczech w okresie ostatniego półwiecza, prezentuje spojrzenie na historię obu państw niemieckich przez pryzmat ich armii.

Pierwsza część traktuje o tworzeniu załączków niemieckiej państwowości i wzajemnej grze zwycięskich mocarstw, które poprzez remilitaryzację obu części podzielonych Niemiec, chciały – każde na swój sposób – uzyskać spektakularną przewagę geostrategiczną i geopolityczną. Na podstawie udostępnionych po raz pierwszy niemieckim historykom radzieckich archiwaliów został przedstawiony i porównany zaostrzający się konflikt Wschód-Zachód od konferencji poczdamskiej i podjętych tam decyzji o całkowitej demilitaryzacji Niemiec, aż do znamienych obustronnych kroków, mających na celu wykorzystanie militarnego wkładu dwóch państw niemieckich do wzrostu potencjałów militarnych NATO i Układu Warszawskiego. Na tym tle ciekawie prezentuje się rozdział poświęcony motywacjom niemieckich żołnierzy, którzy po doświadczeniach przegranej wojny, okresie okupacji czterech mocarstw i nie przebiegającej w środkiem propagandy antywojennej i antimilitarnej, decydują się wstąpić do *Bundeswehry* i oddziałów Skoszarowanej Policji Ludowej – prekursorki Narodowej Armii Ludowej NRD, dwóch diametralnie różnych ideologicznie armii.

Drugi kompleks tematów został poświęcony rozwojowi obu niemieckich armii w okresie zimnej wojny, przez odprężenie, aż do „jesieni ludów” i pamiętnego zwrotu w latach 1989/1990. W zgodnej opinii autorów tekstów historycznie przełomowymi momentami na tej drodze był kryzys berliński w latach 1958 - 1961, „praska wiosna” 1968 r. oraz napięcia wywołane „podwójną decyzją NATO i rozmieszczeniem w Europie raket średniego zasięgu.

Ostatnią część książki traktuje o dniu dzisiejszym i perspektywach nowej, przemienionej po wchłonięciu NAL, zrestrukturyzowanej i – po decyzji Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z Karlsruhe – aktywnej w operacjach *out-of-area Bundeswehrze*.

Pomimo dość szerokiego spektrum poruszanych problemów książka nie nosi czysto naukowego charakteru i zapewne nie to było celem wydawcy. W formie przystępnej, punkt po punkcie, stara się ona przybliżyć szerokiemu kręgowi czytelników powody remilitaryzacji Niemiec po drugiej wojnie światowej, celowość powołania *Bundeswehry* oraz NAL NRD (!) oraz próbuje, niestety miejscami nazbyt jednostronnie, przedstawić zachodni niemiecki, a w ostatnim rozdziale – ogólnoniemiecki punkt widzenia na logikę zdarzeń historycznych i potrzebę funkcjonowania takiego, a nie innego sił zbrojnych. W tym kontekście, na tle czynników ryzyka, przedstawiona została strategia NATO – jej historyczne etapy i przymiarki na przyszłość. Wielce symptomatyczne jest, iż zostały zakreślone kontury przyszłościowych struktur europejskich bezpieczeństwa z Niemcami w roli głównej i *Bundeswehrą* jako najważniejszym czynnikiem militarnym umacniającym te struktury (Eurokorpus).

Szczególnie interesująco i co ważne obiektywnie potraktowany został, definitywnie już zamknięty, rozdział historii wojskowości Niemiec: polityczne, ideologiczne i militarne powody powołania do życia, funkcjonowanie oraz likwidacja antagonistycznych wobec *Bundeswehry* niemieckich sił zbrojnych – Narodowej Armii Ludowej NRD.

Cieszyć się należy, że ta bardzo starannie edytorsko wydana monografia została opracowana pod patronatem przeniesionego po zjednoczeniu Niemiec do Poczdamu wojskowego instytutu historycznego (*Militär-geschichtliches Forschungsgant*), wielce zasłużonej dla badań niemieckiej historii wojskowości placówki naukowej. Napisana z okazji czterdziestolecia istnienia *Bundeswehry*, zarówno ze względu na wiarygodność w potraktowaniu tematu, jak i wagę zagadnienia może pretendować do sztandarowego dzieła instytutu.

Prezentowana książka zawiera indeks osobowy i spis bogatej bibliografii, co często w tego typu popularnych monografiach bywa przez redaktorów pomijane. Cennym uzupełnieniem publikacji jest aneks zawierający notki biograficzne wszystkich autorów tekstów oraz liczne fotografie.

Można oczekiwać, iż książka wzbudzi liczne komentarze i opinie. Jest to bowiem jedna z najlepszych ostatnio „niemieckich wykładni” na temat zarówno historycznej, jak i nowej roli *Bundeswehry* w *NATO* i Europie.

Janusz Solak

Historia społeczna. Mikrohistoria. T. 1. Pod red. W. Schulze, seria Klio w Niemczech. Oficyna Wydawnicza Volumen, Niemiecki Instytut Historyczny. Z jęz. niemieckiego przełożył Andrzej Kopacki, Warszawa 1996, 122 ss. (Tytuł oryginału: *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte. Eine Diskussion*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1994).

Prezentowana książka jest pierwszym tomem serii „Klio w Niemczech” – nowej serii wydawniczej Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie. Zamiarem wydawcy, Roberta Traby, jest ukazanie zarówno fachowcom, jak i szerszemu gronu miłośników historii najciekawszych zjawisk niemieckiej historiografii powojennej w kontekście europejskiego, ale również polskiego dyskursu historycznego. Równoległe zaplanowano serię poświęconą polskiej literaturze historycznej. Zadaniem „Klio in Polen” będzie popularyzowanie osiągnięć historiografii polskiej wśród czytelników niemieckich.

Historia społeczna – tłumaczenie książki, opublikowanej w Niemczech w 1994 r. – jest preredagowanym przez Winfrieda Schulzego zapisem dyskusji panelowej, jaka odbyła się w 1992 r. podczas Zjazdu Historyków Niemieckich w Hanowerze. Dyskusja ta pod hasłem „Historia codzienności i co dalej?” nawiązywała do podobnej dyskusji na zjeździe historyków w 1984 r. w Berlinie, kiedy po raz pierwszy na szerszym forum doszło do wymiany kontrowersyjnych poglądów w sprawie możliwych badań nad historią codzienności. Wówczas to w toku niezwykle gwałtownego sporu naukowego ujawnił się nowy podział między uznanymi przedstawicielami tzw. nowoczesnej niemieckiej historii społecznej m.in. Hansem-Ulrichem Wehlerem, Wolfgangiem J. Mommsenem a generacją młodszych historyków, np. Lutzem Nihammerem, Davidem Sabeanem.

Po jednej stronie barykady skupili się historycy społeczni, opowiadający się za „makrohistoryczną” historiografią społeczną, opartą o dorobek Maxa Webera, po drugiej zaś historycy, którzy upatrywali w analizie małych jednostek społecznych – mikrohistorii – niezagospodarowanej przestrzeni badawczej.